

REȚEAUA ȘCOLARĂ ROMÂNEASCĂ DE LA SUD DE DUNĂRE LA CUMPĂNA SECOLELOR XIX-XX. CÂTEVA ASPECTE ADMINISTRATIV ORGANIZATORICE

*Emanuil Ineoan*²⁰

REZUMAT

Efortul cultural românesc în Balcani a fost inițiat de o seamă de personalități de origine aromână emigrate în spațiul nord dunărean care au ajuns în decursul vremii să dețină poziții cheie atât în aparatul de stat (Anastasiu Panu, Alexandru Diamandi, Eugeniu Carada, Tache Ionescu, Gheorghe Manu), cât și în viața culturală și economică (Ioan Kalinderu, Ioan Caragiani, Dimitrie Cozacovici, Menelau Ghermani, Pericle Papahagi, etc.). Emigrația aromână din București ajungă în poziții cheie, a început să pretindă un sprijin cultural și educațional pentru comunitățile lor balcanice. În 1864, Alexandru Ioan Cuza a alocat o sumă de 10.000 de galbeni din fondul Mănăstirilor închinat pentru a servi la deschiderea unor școli pentru aromânii din Balcani. Se inaugura astfel acțiunea culturală a statului român în Balcani, proces ce va suscita nenumărate tensiuni mai ales între România și Grecia. Cea mai consistentă parte a resurselor financiare îndreptată de statul român spre comunitățile aromâne.

Cuvinte-cheie: Balcani, aromâni, București, școli, Imperiul Otoman.

²⁰ Doctor, cercetător științific III în cadrul Centrului de Studii în Probleme Etnice al Academiei Române, adresa e-mail: iemanuil@yahoo.com.

1. INTRODUCERE

Imperiul Otoman era la începutul secolului XX divizat din punct de vedere administrativ în vilayeturi a căror subdiviziune erau Sandjakurile (mutesaraflâcuri) care la rândul lor erau împărțite în cazale, cea mai mică diviziune administrativă fiind Nahia. Mai marii acestor diviziuni administrative: Valii, Muteşariffii, Caimacamii, în afară de şeful unei nahii, Mudirul, erau sprijiniți în lucrările lor de câte un corp consultativ numit consiliul administrativ.

Membrii consiliilor administrative erau de două categorii: de drept (1. Valiu, 2. Muavin –valiu adjunct, 3. Mektubiul – secretarul general, 4. Teftedarul-şeful contabil, 5. Cadiul-preşedintele tribunalului religios, 5. Muftiul-şeful religios local, 7. Şefii religioşi ai comunităţilor nemusulmane cu reşedinţa în capitala vilayetului) şi aleşi în număr de 6, jumătate musulmani şi jumătate nemusulmani. Dintre aceştia făceau parte toate naţionalităţile creştine recunoscute, cu excepţia aromânilor care până în 1905 nu puteau avea nicio putere consultativ-decizională. Întâietatea în consiliu după valiu o avea cadiul, apoi muftiul, după care episcopul creştin, dintre care prioritate avea ierarhul grec.

Atribuţiile consiliilor administrative erau de două feluri: judecătoreşti şi administrative. Între acestea din urmă putem enumera următoarele chestiuni cu implicaţii directe asupra comunităţilor de aromâni: fixarea preţul minim al dijmelor, concesionarea pădurilor, hotărâşte construcţia de noi localuri publice, stabilirea impozitelor, dreptul de control asupra hotărârilor municipale, stabilirea terenurilor ce vor folosi drept cimitire, numirea ori alegerea de noi muhtari (primari)²¹ etc.

²¹ Constantin Metta, „Consiliile administrative provinciale”, în *Grai bun*, An III, Nr. 12, Decembrie 1906, pp. 356–358.

Condițiile de eligibilitate pentru candidații la consiliul administrativ erau următoarele: să fie supus otoman, să fie reputat ca notabil, să locuiască în acel vilayet (sandjak, caza etc.) și să plătească o dare minimă de 500 de piaștrii pe an. Membrii consiliului vilayetului erau aleși de către consiliile administrative ale sandjakurilor acelui vilayet, consiliile sandjakurilor alese de consilierii cazalelor etc. Alegerea se face pe o perioadă de doi ani, dar în fiecare an jumătate din membrii se reînnoiau, astfel se desfășurau alegeri anual²². Influența acestor consilieri asupra factorilor decidenți otomani era una solidă, constatându-se numeroase cazuri în care autoritatea otomană acționa vădit împotriva activității școlare românești la indicațiile și zvonurile prelaților ori notabililor greci ce acuzau „amestecul străin” care submina statul prin deschiderea ori funcționarea acestor școli românești cu un statut contestat până la 1905.

În ceea ce privește învățământul, prima lege de organizare a instrucției publice în Imperiul Otoman a apărut abia în 1868 și a rămas aproape neschimbată până la Războaiele Balcanice. Legea împărțea școlile existente în două mari categorii: a) școli publice a căror supraveghere și întreținere aparține statului și b) școli private, a căror întreținere rămâne în sarcina comunităților sau a particularilor. Învățământul cuprindea cinci cicluri și anume: 1) curs începător sau preparator, 2) primar sau semi-gimnazial, 3) secundar sau gimnazial, 4) liceal superior, 5) superior-universitate. Cursul preparator se putea înființa în orice comună sau mahala, iar cursul primar în orice comună care ar avea cel puțin 500 de case, iar în orașe limita era de 100 de case. Legea prevedea ca musulmanii să frecventeze școli separate de cele ale creștinilor, iar la articolul 6 se menționa că lecțiile se vor predă în limba fiecărei națiuni. În virtutea

²² *Ibidem*, pp. 135–137.

aceleiași legi de organizare, primarul avea dreptul de a supraveghea mersul școlii. Creștinii erau admiși în școlile secundare de stat cu certificate inclusiv de la școlile primare private, acestea fiind practic recunoscute de statul otoman. Școlile secundare ale creștinilor nu erau însă recunoscute, absolvenții lor neputând teoretic să se înscrie la școlile publice superioare.

Pentru deschiderea unei școli private trebuiau îndeplinite cel puțin trei condiții:

- a) Obținerea unei autorizații prealabile de la Ministerul Instrucțiunii Publice, apoi de la Valiul locului după avizul inițial dat de către Direcția Instrucțiunii Publice.
- b) Profesorii trebuiau să dețină certificate legalizate de către Minister sau de Direcția Instrucțiunii Publice.
- c) Interzicerea predării unor lecții contrare bunelor moravuri și ordinii publice. La începutul fiecărui an se prezentau autorităților programul și cărțile de studiu pentru a fi revizuite și legalizate de Minister sau de Direcția Instrucțiunii. Fără aceste condiții îndeplinite constant, statul își rezerva dreptul de a dispune închiderea școlii.

În virtutea privilegiilor de care bucurau în Imperiul Otoman comunitățile religioase, autorizația pentru deschiderea școlilor se acorda pe numele șefului religios al comunității, care le administra și era responsabil de acestea în fața autorităților. Era astfel o deosebire importantă între școlile comunităților și cele ale unui particular. Pentru acestea din urmă autorizația se acorda pe numele profesorului sau a ctitorului, aceștia urmând a o administra și reprezenta față de autorități. Odată însă cu moartea fondatorului sau schimbarea profesorului trebuia solicitată o nouă autorizație de

funcționare. În cazul școlilor românești, legislația cerea adunarea unui număr de 25 de semnături pentru noi autorizații²³.

Spre deosebire de celelalte comunități religioase, miletul grecesc se bucura de unele privilegii excepționale acordate de Sultanul Abdul Megid, profesorilor acelor școli nesolicitându-li-se a-și legaliza certificatele de competențe și netrebuind să treacă prin cercetări prealabile de capacitate, onestitate etc., fiindu-le suficient un ordin de numire eliberat de arhiereul grec al locului.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, în Macedonia²⁴ avea loc o adevărată efervescență de proiecte educaționale: în afara supremației grecești, bătălia pentru mintea și sufletul elevilor fiind dusă și de propaganda bulgară. După o statistică a lui Take Ionescu, în 1887 bulgarii aveau 414 școli de grade diverse care erau frecventate de 23.772 de școlari, iar în 1893 numărau 524 școli primare și aproape 50 de școli secundare. Grecii aveau în 1887 - 333 de școli și 400 în 1893. România avea în Macedonia în anul 1890 - 47 de școli, care se apropie de o sută în anul 1898²⁵.

După unii cercetători greci din epocă, în jurul anilor 1903-1904 au funcționat în Macedonia, mai precis în vilayetele de Salonic, Monastir și sandjakul Uskub din vilayetul Kossova un număr de 1009 școli elene primare și secundare cu 1664 de

²³ Constantin Metta, „Organizarea instrucțiunii publice în Turcia”, în *Grai bun*, An II, Nr. 5, Mai 1904, pp. 135–137.

²⁴ Macedonia nu a existat în nomenclatura administrativă a Turciei de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX. Din punct de vedere administrativ, teritoriul Imperiului Otoman era împărțit în 30 de vilayete, iar părțile europene a acestuia îi corespundeau șapte vilayete: Adrianopol, Salonic, Ianya (Ianina), Monastir, Șkodra și Kossovo. Macedonia în percepția vremii ca regiune disputată în special de Serbia, Bulgaria și Grecia era compusă din vilayetele Monastir și Salonic, precum și din partea de sud a vilayetului Kossovo, mai exact sangeacul de Uskub.

²⁵ Take Ionescu – Un conservator, *Liberalii și Macedonia*, București, 1901, pp. 98–99.

institutori și institutoare cu 60.988 de elevi²⁶. Tot în vilayetul Monastir erau 273 școli bulgare, 481 elene, cu 424 institutori bulgari și 687 eleni, iar elevi bulgari înscriși 15.161, în timp ce eleni 27.654. În vilayetul Salonic funcționau 319 școli bulgare, 520 grecești, institutori bulgari erau 493, iar greci 787. Erau înscriși 14.856 elevi bulgari și 32.534 greci. Pentru cele două vilayete (Spiliotopoulos adaugă 5 școli din sandjakul de Uskub) avem un total de 529 școli bulgare, 1009 grecești, institutori bulgari 917, greci 1664, elevi bulgari 19.348, greci 60.988²⁷.

2. REȚEAUA ȘCOLILOR ROMÂNEȘTI ÎNFIINȚATE LA SUD DE DUNĂRE PÂNĂ ÎN ANUL 1904

ȘCOLI PRIMARE²⁸

Vilayetul Ianina:

Localitatea	Anul înființării	Istoricul școlii și informații conexe
Avdela	1866	Înființată de Apostol Mărgărit. Din 1867 a fost

²⁶ Antoine Th. Spiliotopoulos, *La Macedoine et l'hellenisme sa force et ses droits [Macedonia și Hellenismul: forța și drepturile ei]*, Atena, Imprimerie Apostolopoulos, 1904, p. 95.

²⁷ *Ibidem*, pp. 98–100.

²⁸ Evidența acestor școli s-a obținut prin coroborarea mai multor surse editate precum:

1. Mihail Virgiliu Cordescu, *Istoricul Școalelor Române din Turcia, Sofia și Turtucaia din Bulgaria*, București, 1906.

2. Simion Mândrescu, „Școli și biserici românești în Albania”, în *Graiul românesc*, Volumul I, Nr. 2, Februarie 1927, pp. 44–45, presa vremii (*Lumina, Aromânul*), dar și de arhivă din fondurile Ministerului Afacerilor Externe de la București (Fond Atena Volumul 236).

		institutor Ioan Șomu Tomescu până în 1903. În 1904 avea șase institutori. Pe timp de iarnă, un institutor se deplasa în localitățile din Tesalia unde se stabileau datorită transumanței familiile aromâne.
Băiasa	1880 (din 1890 ridicat edificiul).	La început a fost școală mixtă, iar din 1899 școala de fete s-a separat de cea de băieți. În 1896, institutorul Sterie Popa Ioan de la școala greacă trece la cea românească cu tot cu elevi.
Berat	1891	Școală primară mixtă.
Cosina	1895	Se transferă mai târziu la Premeti.
Breaza	1894	
Cerneși	1891	Institutorul școlii, Carasi trece la 1897 în partida grecomanilor majoritari în localitate.
Fearica	1895	
Frășari	1893	
Furca	Sfârșit de secol XIX (nu se cunoaște cu exactitate anul).	

Floru	1887	Lecțiile se desfășoară cu întreruperi din cauza intervențiilor repetate ale Mitropolitului de Ianina.
Ianina	1886	Școală mixtă cu 4 clase pe ciclu.
Lânca	1899	
Lușnia	1892	
Mețovo	1891	Proces educațional discontinu din cauza unor blocaje administrative privind obținerea autorizației de funcționare.
Paleoseli	1891	În 1894 la instigarea arhiereului din Konitsa este închisă după care funcționează cu intermitențe.
Perivole-Grebena	1870	Înainte ca efortul cultural românesc să-și facă simțită prezența, un grup de tineri din localitate conduși de Mihail Economu, Ștefan Cuțuleapu, Panaioti Perdichi, Gima și Gh. Perdichi etc. traduc o seamă de rugăciuni des uzitate (Crezul, Tatăl Nostru ș.a.m.d.) în dialect. În 1870 se deschide școala română, șase ani mai târziu

		activitatea didactică se mută în localul comunal numărul elevilor trecând de 120. În 1903 se înființează și o școală de fete.
Valona	1898	

Vilayetul Monastir

Localitatea	Anul înființării	Istoricul școlii și informații conexe
Beala de jos	1890	
Belcamen	1881	
Bitolia	Prima încercare de înființare nereușită în 1866. În 1878 Filip Apostolescu reușește să primească prima autorizație de funcționare a școlii de băieți. A doua școală, de această dată mixtă, înființată în 1903 în cartierul Rocica (mahalaua Roșca).	
Crușova	Prima încercare de înființare a școlii datează din 1869 când institutorul Sterie Cionescu este nevoit să părăsească orașul	

	după numai o săptămână de la deschiderea cursurilor din cauza presiunilor arhierelui grec Meletios. Cionescu încearcă din nou în 1873, dar după 8 luni de funcționare este forțat din nou să plece. În 1876 se reușește deschiderea ei cu succes la a treia încercare a aceluiași Cionescu. A doua școală primară din cartierul Cîreș înființată în 1889.	
Corcea	1884	A fost întemeiată de preotul Haralambie Balamace. A funcționat până în septembrie 1895 ca școală mixtă, apoi apare și o școală de fete.
Ceariceani	1890	Școală mixtă.
Damași	1868	
Damașuli	1898	
Elasona	1893	

Elbasan	1899 școala de băieți, 1902 școala de fete.	Preotul Spiridon Iugati, fondatorul școlii, a fost excomunicat de prelatul grec, iar în decembrie 1905 profesorul Efrem Ghini de la gimnaziul grecesc din Coritza a fost trimis în zona Elbasan cu misiunea de răspândi o serie de scrisori compromițătoare la adresa cadrelor didactice române. A fost arestat însă de autoritățile otomane.
Grabova	1898	
Gramaticova-Fetița	1888	
Gopeși	Două școli de băieți din 1868 și una de fete din 1879.	
Grebena	1880	
Hrupiște	Școala de băieți înființată în 1881, iar cea de fete în 1903.	
Iancoveți	1898	

Magarova	Școala de băieți în 1890, cea de fete 1895.	
Moscopole	1890	În anul 1893 mai apare o școală de fete.
Moloviște	Școala de băieți înființată în 1880, cea de fete în 1892.	
Nevesca	Prima încercare de întemeiere a unei școli datează din 1875. A fost o nereușită din cauza uneltirilor Mitropolitului de Florina ce a condus la propriu forțele de ordine otomane care ocupă localitatea arestând pe institutorii școlii românești și intimidând populația locală. După o serie de intervenții diplomatice școala își reia cursul în 1878.	

Nicea	1894	Înterupere a cursurilor între 1901-1902.
Nijopole	1881	
Ohrida	1868	Prima școală din mahalaua Sf. Gheorghe a fost înființată sub conducerea învățătorului Gheorghe Tomara . Până în 1871 acesta predă alături de un institutor grec favorizat de familiile grecomane, cu timpul partida românească reușește să-l înlăture pe învățătorul grec. A doua școală din cartierul Sf. Nicolae funcționează din 1897. Localul aparține bisericii românești Sf. Nicolae. În 1887 este alungat de aici un institutor grec, ambele școli din

		Ohrida sunt școli mixte.
Pleasa	Școală de băieți din 1883, de fete din 1903.	
Murihova	1892	
Pretori	1892	
Perlepe	1878	
Resna	1892	
Samarina	Din 1879 mixtă până în 1900 când se înființează și o școală de fete.	Înterupere între 1880-1881.
Smixi	1886	
Șipisca	Școală de băieți din 1882, școala de fete din 1904.	Școala funcționa în localul comunal.
Turia	1884. Mixtă până în 1891, când se înființează și o școală de fete.	Școala funcționa în localul comunal.
Târnova	Este prima școală românească din Imperiul Otoman deschisă în 1864 de învățătorul Dimitrie Athanasescu.	
Vlahoclisura	Primele începuturi ale școlii românești le-a făcut însuși Apostol Mărgărit, institutor	

	grec, care încă din 1862 a început a explica în dialect lecțiile predate în limba greacă vulgară și în elena veche. În 1864 însuși Patriarhul Constantinopolului a emis o scrisoare cerând îndepărtarea acestuia considerat ca un factor vătămător și solicitând trimiterea lui „în patria sa”. Din cauza ingerințelor, Apostol Mărăgărit deschide o școală de limba română separată în 1867. Până în 1881 aceasta funcționează ca școală mixtă, iar după, se înființează o școală de fete separată.	
Vlahoiani	1882-școală mixtă	
Selia Paleani	Școală mixtă din 1904.	
Păpădia	Școală mixtă din 1901.	

Vilayetul Salonic

Localitatea	Anul înființării	Istoricul școlii și informații conexe
Armiro		Școală nomadă.
Birislav	1893	
Caterina	1890	
Cupa	1899	
Doliani	1899 școala de băieți, 1901 cea de fete.	
Ghevgheli	1900	
Giumaia de Sus	1896	
Huma	Este prima școală românească din ținutul Megleniei deschisă în 1890.	
Livezi	1895	Înființată de Constantin Canacheu.
Liumnița	1891	
Lugunța	Înființată în 1893, deși autorizația otomană a fost eliberată în 1900.	
Neagușta	Școală mixtă funcționează între 1881-1882.	
Oșani	Școală mixtă din 1895.	Între 1898-1905 activitate întreruptă.
Poroi de Sus	Mixtă, 1900.	

Salonic	1900 școală mixtă, din 1904 se mai înființează una tot mixtă.	
Serres	1900	
Sporlita	1901, mixtă.	
Veria	1870	În primii săi 2 ani de funcționare a fost subvenționată de primăria orașului Iași. Între 1875-1877 a fost întreruptă funcționarea școlii. În 1889 i se adaugă o școală de fete.
Pisuderi	1891	
Tricala		Desființată în 1881 din cauza anexării acestui oraș la Grecia.

Vilayetul Kossova, Skoder și Constantinopol

Localitate	Anul înființării	Istoricul școlii și informații conexe
Calini		
Cociani	1895	
Damași		Școală nomadă.
Durazzo	1892	
Grădiște	1899	
Kavaia	1895	

Kumanov	1898	
Lipopești	1900	
Palanca	1904, școală mixtă.	
Prizren	1896	
Tirana	1899	
Uskub	1895, școală mixtă.	
Veles	1893, școală mixtă.	
Constantinopol	1883	A fost înființată de către Tașcu Iliescu. A funcționat regulat până în 1901 când a fost desființată de guvernul român apoi, la insistențele ministrului plenipotențiar Lahovari este redeschisă. La 5 septembrie 1905 existau două școli, una de băieți și una de fete cu specializarea comerț pentru prima și profesională pentru cea de-a doua.

Școli secundare

Localitatea	Anul înființării	Istoricul școlii și informații conexe
Berat	1893	Gimnaziul a funcționat până în 1901.
Bitolia	1880	I se adaugă succesiv câte o clasă până în 1887, când liceul și-a completat cursul de 7 ani. Întemeietor și prim director al liceului este profesorul brașovean, Vasile Glodariu. În 1882, director al liceului este preotul Gheorghiade Murgu, ce fusese până atunci director al gimnaziului grecesc din orașul Xanti. În 1893, se înființează școala normală de fete, iar de la 1902 i se adaugă o secție profesională.
Ianina	1887	A funcționat ca gimnaziu din 1887 până în 1901 când i s-

		a schimbat destinația în școală comercială cu patru clase.
Salonic	1899	Școala Superioară de Comerț din Salonic a funcționat pe baza unui „rusatname”, o autorizație specială dată de sultan în condiții excepționale de favorabile. Școala se intitula „școală de stat a României” și se bucura de privilegiul extrateritorialității întocmai ca și consulatul român din localitate. În baza acestor privilegii, niciun inspector școlar turc ori jandarm nu putea să intre în școală. A avea 6 clase pe ciclu, în primii 3 ani obiectele de studiu erau obișnuite de liceu, iar specializarea comercială se făcea de la clasa a IV-a în sus.
Constantinopol	1905	Internatul Universitar Român, era înființat la

		1 aprilie 1905 la insistențele ministrului Lahovary, conducerea fiindu-i încredințată lui Nicolae Papahagi ²⁹ . Scopul acestui internat era de a pregăti lingvistic prin lecții intensive de limba turcă bursieri ai statului otoman ce vor urma diversele facultăți din capitală, asigurându-li-se totodată cazare și masă. Importanța acestui internat rezidă în faptul statul român urmărea să închidă practic ciclul educațional prin diplome obținute la universitățile otomane ai cărei subiecți vor forma elita aromână.
--	--	---

²⁹ Mihail Virgiliu Cordescu, *op. cit.*, p. 207.

3. CONCLUZII

Așa cum și bilanțul de mai sus o demonstrează, perioada de până la 1904, practic prima jumătate de secol de activitate școlară stipendiată regulat de statul român, a avut în general un curs ascendent, cu toate că procesul educațional derulat în aceste școli a avut și discontinuități. Această fervoare a întemeierii de la cumpăna dintre secole va fi una de neegalat în viitor, în ciuda ulterioarelor episoade de legislație favorabilă cauzei aromâne. Dacă privim harta celor 88 de școli primare și 5 secundare³⁰ care au funcționat la un moment dat, în intervalul 1864-1904 la sud de Dunăre, constatăm o concentrare mai mare în zonele în care funcționa unui oficiu consular aparținând Regatului Român. Acest dublaj reprezentare diplomatică-școli românești a acordat un plus de autoritate acțiunilor comunităților aromâne, încurajând orice inițiativă educațională locală. Așa cum rezultă din tabelul de mai sus, consulatele de la Monastir și Salonic aveau în raza lor majoritatea școlilor. Lucrul nu trebuie să mire atâta vreme cât în cele două centre constatăm o implicare consecventă a personalului diplomatic aflat la post în încurajarea procesului educațional românesc. Față de vilayetul Ianina unde funcționau doar circa 19 școli, deși populația cu origini aromâne din zonă nu era deloc infimă, ba din contră relativ numeroasă, totuși influența elenă mult mai pregnantă, dată fiind și așezarea geografică, dar și lipsa unei reprezentanțe diplomatice române în zonă (consulatul român de la Ianina este deschis doar în 1904) face ca progresul pe plan școlar să fie relativ

³⁰ Toate localitățile în care au funcționat aceste școli, unele azi dispărute sau cu denumiri schimbate, (în studiu am folosit denumirea lor așa cum apar în documentele consulatelor române din regiunea balcanică) acestea se regăsesc pe teritoriul actual al Albaniei, Bulgariei, Macedoniei de Nord, Republica Kosovo, Turcia.

limitat. În zona Kossova, Nordul Macedoniei funcționau doar 6 școli.

Se poate remarca apoi o grilă de evoluție a acestor școli. Dacă la început, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea se înființează școli mixte, după câțiva ani de consolidare în teritoriu acestea se bifurcă, devenind școli de băieți și școli de fete. Desigur, această situație se întâlnea doar acolo unde exista un context favorabil. Altfel, întâlnim o generoasă cazuistică privind școlile care nu reușesc să supraviețuiască mai mult un an de la înființare ori care funcționează sincopat. Pentru că procesul educațional în cazul aromânilor trebuia să țină seama și de specificul ocupațional al acestora, s-au înființat inclusiv așa-numitele școli nomade, care practic urmau elevii în transhumanța efectuată de părinții acestora.

Acestea sunt premisele de la care se dezvoltă în intervalul 1905-1925 chestiunea școlară la sud de Dunăre.

4. BIBLIOGRAFIE

Surse inedite:

Ministerul Afacerilor Externe, Fondul Atena, Volumul 236.

Surse editate:

Periodice: *Lumina*, *Aromânul*.

Cărți și studii:

Cordescu Mihail Virgiliu, *Istoricul Școalelor Române din Turcia, Sofia și Turtucaia din Bulgaria*, București, 1906.

Ionescu Take – Un conservator, *Liberalii și Macedonia*, București, 1901.

Mândrescu Simion, „Școli și biserici românești în Albania”, în *Graiul românesc*, Volumul I, Nr. 2, Februarie 1927.

Metta Constantin, „Organizarea instrucțiunii publice în Turcia”, în *Grai bun*, An II, Nr. 5, Mai 1904.

Metta Constantin, „Consiliile administrative provinciale”, în *Grai bun*, An III, Nr. 12, Decembrie 1906.

Spiliotoppoulos Antoine Th., *La Macedoine et l'hellenisme sa force et ses droits [Macedonia și Hellenismul: forța și dreptul ei]*, Atena, Imprimerie Apostolopoulos, 1904.